

**Pécsi Tudományegyetem
Bölcsészettudományi Kar**

Az ágencia nyelvi jegyei
Az aktív és passzív igék szerepe a narratívumokban
PhD értekezés tézisei

Szalai Katalin

Témavezető: Prof. Dr. László János

Pszichológia Doktori Iskola
Személyiség- és Egészségpszichológia Program

2011.

Bevezető

A következőben bemutatott vizsgálatok elméleti háttérét a tudományos narratív pszichológia képezi, mely nagyjából az elmúlt évtized során alakult ki László János és munkatársai munkássága nyomán (összefoglaló publikációk: László, 2005; László, 2008; László, Ehmann, Péley, Pólya, 2000; László, Ehmann, Péley, Pólya, 2002; László, Ehmann, Pólya, Péley, 2002). A tudományos narratív pszichológia elfogadja a narratív identitás koncepcióját, mely – többek között – Erikson (1968), Ricoeur (2001), McAdams (1985), Gergen és Gergen (1984) nyomán azt mondja, hogy a személyes identitás nem más, mint az újra- és újraserkesztett élettörténet. Ugyanakkor a csoport – akár nemzeti csoport – történeteire is, mint a szociális identitás megkonstruálásának eszközére tekint (White, 1997; Liu és munkatársai, 1999; Moscovici, 2002; László, 2005).

A személyes illetve csoport-narratívumokból struktúrájuk mentén felfejthetők az elbeszélő vagy a csoport identitásának, külvilághoz való viszonyának különböző aspektusai. A narratívumok megszerkesztése olyan kategóriák mentén történik (mint szereplők funkciói, idő, perspektíva), melyek pszichológiai jelentésekkel függnek össze (pl. a különböző perspektívák utalhatnak az elbeszélte események érzelmi feldolgozottságára). Ezen kategóriák nyelvi alakzatainak felfedésével pedig a személyes vagy a csoportidentitásra vonatkoztatható pszichológiai jelentésekhez juthatunk el.

Maguknak a nyelvi alakzatoknak a különböző narratív struktúrák, kategóriák mentén való kigyűjtését és értelmezését több „nemzedék” végezte a kutatócsoport munkássága során. Ezen narratív kategóriák, vagy modulok – alfabetikus sorrendben – a következők: Értékelés (Bigazzi, Csertő, 2006), Érzelem (Fülöp, 2010), Idő (Ehmann és munkatársai, 2006), Intencionalitás, kényszer (Ferenczhalmy és munkatársai, 2006), Kognitív modul (Vincze, 2009), Közelítés-távolítás (Pohárnok, 2006), Perspektíva modul (Pólya, Vincze, Fülöp, Ferenczhalmy, 2007), Szereplő funkciók (Péley és munkatársai, 2005), Tagadás (Hargitai és munkatársai, 2005). Ebbe a sorba illeszkedik a dolgozatban bemutatott aktivitás-passzivitás modul, melyet az ágencia jelenségének mutatójaként értelmezünk.

A Narratív Kutatócsoport a munkája során különböző nyelvtechnológiai eszközöket (pl. Lin-Tag, Atlas.ti, NooJ) használt arra, hogy a szövegben felfedett és kigyűjtött nyelvi alakzatokat statisztikai kutatás tárgyává tehesse (s fontos megjegezni, hogy ez a módszertan a tudományos narratív pszichológia egyik kulcsfontosságú jellemzője és újítása). Jelenleg – azaz a kutatócsoport negyedik nemzedékének munkássága során – a morfo-szintaktikai elemzésre is képes NooJ nyelvi fejlesztő környezetben (Silberstein, 2008) történik a modulok

fejlesztése. A program újdonsága abban áll, hogy nemcsak pusztán szövegeket, hanem a szavak nyelvtani környezetét is kezelni tudja. Az eszköz fejlesztése magyar nyelven az MTA Nyelvtudományi Intézet Nyelvtechnológiai Osztályának együttműködésével vált lehetővé.

A következőkben több vizsgálatot mutatok be, melyek az ágenciára, mint narratív kategóriára fókuszálnak, s annak identitásformáló szerepére próbálnak rávilágítani. Ezen vizsgálatok tehát egy egész kutatócsoport több éves munkájába illeszkednek, és egymás után áttekintve kirajzolják azt a munkafolyamatot, ami az ágenciáról való jelenlegi gondolkodásmódunkhoz elvezetett. Először a narratív kategória személypercepcióra gyakorolt hatását mutatom be, majd az aktivitás-passzivitás modulnak a reliabilitás- és validitás-vizsgálata következik, végül pedig két, egymástól nagymértékben eltérő és a maga nemében speciális téma – a látássérülés és a magyar nemzeti identitás – vizsgálatán keresztül mutatom be a személyes és a csoportidentitás kutatásában a módszer által hozott újszerű eredményeket.

Ágencia

Ágencia alatt jelen tanulmányban a hatékony cselekvés képességét értjük. Az ágencia megmutatkozhat többféle pszichológiai jelenségben, mint kontroll, teherbírás, fejlődés, dominancia, autonómia és függetlenség (McAdams, 2001), melyekben közös az az emberre jellemző törekvés, hogy alakítsuk környezetünket. A személyiségnek, interperszonális viselkedésnek – és így a narratívumok tematikáinak is – alapvető dimenziójaként írja le több szerző az ágenciát az intimitás mellett (Bakan, 1966 nyomán; Wiggins 1991; Fournier, 2002; McAdams, 2001; Abele, Rupprecht, Wojciszke, 2008).

Az egészségpszichológia elméletek tükrében az a személy, aki az ágencia, vagy ezen belül a hatékonyság képességét magasabb szinten észleli, az jobban tudja magát motiválni cselekvések elvégzésére, kitartóbb lesz benne, a problémahelyzetekben pedig kisebb stresszt fog átélni (Bandura, 1977, 1994/1998, 2001; Yamaguchi, 2003). Úgy éli meg, hogy a környezetére nagyobb befolyást tud gyakorolni, így a depresszió is kisebb mértékben jellemzi (Pajares, 2002). Így módon a magasabb ágencia-érzés az egészséges, kiegyensúlyozott életvitelhez is hozzájárul.

A személyes identitáshoz hasonlóan a csoportidentitásnak is része, hogy a csoport tagjai célvezérelt viselkedéseket végrehajtó, szociális környezetükre hatással lévő ágensként, meghatározott szándékok tulajdonosaként definiálják saját csoportjukat illetve másokét. A csoportszinten észlelt hatékonyság – vagy ágencia, ugyanis Bandura újabb műveiben (2001) szinonimaként kezeli a kettőt – nem egyenlő a tagok hatékonyságának összegével, hanem egy

minőségileg új változó. Egyfajta közös elvárás vagy hiedelmek a csoport közös hatékonyságról, ami az aktivitás szintjére is kihatással van. Kutatások bizonyítják, hogy a csoport magasabb fokú észlelt hatékonysága együtt jár egy magasabb fokú viselkedéses és motivációs befektetéssel, a felmerülő akadályok, kudarcok ellenére magasabb kitartással, rugalmasabb stressz-kezeléssel és nagyobb teljesítményekkel. Az egyéni és a közösségi hatékonyság-elvárások szorosan összefüggnek és hatással vannak egymásra.

Az ágencia kifejezőmódjai és szerepe a narratívumokban

Duranti (2004) antropológus áttekinti az ágencia nyelvi reprezentációjával foglalkozó irodalmakat, és ún. univerzálékat fogalmaz meg a nyelvi struktúrák, a nyelvhasználat területén:

- Minden nyelvben megvannak az ágencia reprezentálásához szükséges módok.
- Az ágencia kódolása lehet különböző: a különböző nyelvekben, de akár egy nyelven belül is különbözőképpen reprezentálódhat.
- Minden nyelvben van módja az ágencia mérséklésének: minden nyelvben van mód arra, hogy moduláljuk a főbb szereplők ágenciáját, illetve minden nyelvben lehetséges az ágens teljes elhagyása is. Nemcsak az aktív és passzív igealakok segítenek az ágencia szintjének modulálásában, a deontikus segédigék (mint kötelező, tilos, megengedett) szintén használhatóak, hiszen cselekedetek lehetőségét és szükségességét fejezik ki egy adott helyzetben.

Az ágencia mérséklésének egyik fő nyelvi eszköze a germán nyelvekben a passzív szerkezet. Az angol és német nyelvterületen végzett kutatások (Jespersen, 1924; Van Oosten, 1985; Johnson-Laird, 1968; Brown és Levinson, 1987; Givón-Yang, 1994; Berman-Slobin, 1994; Bohner, 2001; Budwig, 2001; Allan, 2009) úgy foglalják össze a passzív szerkezet használatának pszichológiai szempontból releváns funkcióit, mint ami a páciens kiemelésére, az ágens elhomályosítására alkalmas eszköz, ezáltal annak szerepét és felelősségét is háttérbe helyezi az események menetében. Ugyanakkor udvariassági célokat is szolgálhat, esetleg a beszélő érzelmi távolságtartását is jelezheti.

Elgondolásunk szerint a magyar nyelvben az ágenciát a szöveg szintjén az aktivitás-passzivitás illetve az intencionalitás, kényszer kifejezései hordozzák. Az aktivitás-passzivitás leginkább az igehasználatban érhető tetten (nem pedig a mondatszerkezetben, ahogy az előzőekben láttuk): nem mindegy, hogy az elbeszélő épp *tesz* valamit, vagy *történik* vele valami az események során, esetleg *befejez* egy kapcsolatot, vagy *befejeződik* egy kapcsolata,

stb. Mivel a dolgozat témája az aktív-passzív kifejezések definiálására, automatizált kigyűjtésére és jelentésrétegeinek kísérletes igazolására terjed ki, így a továbbiakban is igyekszem az ágencia ezen spektrumára fókuszálni.

1. vizsgálat: Az ágencia nyelvi jegyeinek személypercepció vizsgálatát manipulált szövegekkel

A nyelvhasználat és a szociális világ megkonstruálásának összefüggéseit, a különböző nyelvtani kifejezések, szerkezetek implicit jelentését több vizsgálat is tárgyalja: Grice (1957) a nyelvhasználók körében általánosan alkalmazott társalgási posztulátumokat ír le, melyekhez az interakció résztvevői igazodnak; Brown és Levinson (1999) az udvariasság kifejezéseiben az érvédelem, a beszélgetőpartnerhez való közelítés - távolítás illetve tartózkodás eszközét látja; Semin és Fiedler (1991) nyelvi kategória modellje („*Linguistic Category Model*”, LCM) pedig az absztrakció szintjét érintő ’nyelvi reprezentációs formákat’ különböztet meg, amik a kommunikáció résztvevőinek világát strukturálják.

A nyelvhasználat személypercepcióra gyakorolt hatását jelenleg az ágencia tekintetében vizsgáljuk meg. Az ágenciát hordozó nyelvi jegyek szövegeli manipulációja révén igyekeztünk megállapítani az ágens személyekhez asszociálódó vonásokat, megküzdéssel kapcsolatos képességeket. Ferenczhalmy Rékával és László Jánossal végzett kutatásunk során tehát arra kerestünk választ, hogy milyen módon befolyásolják az ágencia növelését és csökkentését szolgáló nyelvi jegyek az elbeszélő szociális percepcióját. Feltételezzük, hogy az általunk e téren manipulált szövegek hatással lesznek az olvasó ítéletére az elbeszélő események felett tanúsított észlelt felelősségének, a kimenet sikerességének kérdésében, a megküzdés és az elbeszélő hatékonyságának tekintetében.

Három, személyes krízist feltételező témában (alkoholprobléma, hajléktalanság, munkanélküliség) készítettünk két-két szövegváltozatot, melyek egyikénél az ágencia növelését, a másikon pedig a csökkentését célzó kifejezéseket használtuk vagy hagytuk el. Készült tehát egy szöveg az aktív igék és intencionális kifejezések segítségével: pl. „*Nem akartam gondolkozni, állandóan részegre ittam magam, Szándékosan kerültem a családomat és a barátaimat, mert már állandóan veszekedtünk* (részlet az egyik szövegből). Illetve készült egy-egy szövegváltozat a passzív igei szerkezetekkel és az intencionális kifejezések tagadásával vagy kihagyásával is: „*Az ivás mindig a részegségig tartott, nem gondolkodtam, és egyre több fogyott. Egyre kevesebb idő jutott a családomra is, állandósultak a veszekedések.*”

A vizsgálat során 58 főiskolai és egyetemi hallgató a rövid történetek elolvasását követően válaszolt a manipulált szövegek elképzelt elbeszélőire vonatkozó kérdésekre: először a helyzet kezelésére, a felelősség-vállalásra vonatkozó kérdéseket kaptak, majd különböző tulajdonságokat jelölő melléknevek mentén ítélték meg az elbeszélőt, végül a Schwarzer és Jerusalem által összeállított személyes hatékonyság-kérdőív (*General Self – Efficacy Scale*; Schwarzer, Jerusalem, 1995) mentén is osztályozták a narrátort.

Eredmények:

Mindhárom témájú szöveg együttes eredményei alapján a vizsgálati személyek nagyobb esélyt látnak arra, hogy az elbeszélő megoldja a jelenlegi problémáját ($p=0.032$), illetve más jövőbeni problémáját ($p=0.002$), ha a szövegekben aktív és intencionális kifejezések szerepelnek. Továbbá tendenciaszerűen ($p=0.052$) nagyobb Schwarzer-Jerusalem kérdőívben mért szelf-hatékonyság értéket tulajdonítanak a vizsgálati személyek ugyanezen szövegek elbeszélőjének. A vizsgálati személyek válaszai alapján az aktív és intencionális kifejezéseket használó elbeszélő szignifikánsan ($p=0.001$) felelősebbnek érzi magát a saját sorsa alakulásáért, mint a passzív kifejezéseket alkalmazó, intencionálisakat kerülő narrátor. Ugyanez a különbség viszont nem jelentkezik a vizsgálati személyek saját ítéletében ($p=0.826$) a két csoport felelősségére vonatkozóan (azaz hogy a vizsgálati személy mennyire tartja felelősnek az elbeszélőt az események menetében).

A szövegek együttes eredményei alapján faktoranalízis végezhető a kérdőívben szereplő tulajdonságlistán (KMO mutató = 0,928, Bartlett-teszt szignifikáns: $p<0,001$). Az eredmények szerint két, nagyon megbízható ($\alpha>0.900$) faktort kaptunk: az ágenciához asszociálódó tulajdonságok faktora (energikus, célratörő, tudatos, önálló, kitartó, rugalmas, érett, kiegyensúlyozott, kreatív, megbízható, sikeres) és a szociabilitással, moralitással kapcsolatos jelzők faktora (szeretetreméltó, értékes, nagylelkű, becsületes, intelligens). Az első tulajdonság-faktort szignifikánsan ($p=0.008$) inkább ítélték azon elbeszélőknek, akiknél az általunk ágencia mértékét fokozó nyelvi jegyeket olvasták, mint azoknak, akiknél az ágencia csökkentését célzó kifejezésekkel találkoztak. A második faktor tulajdonságai, a szociabilitás illetve moralitás jelzőire ennyire nem született egyértelmű különbség, de tendenciaként értelmezhető ($p=0.088$) különbséggel inkább ítélik ezeket a jelzőket is a magasabb ágenciafokú szövegek narrátorának. Ugyanakkor azt találtuk, hogy a három témában készült szövegeket külön- külön megvizsgálva ezen eredmények ennyire nem egyértelműek.

Megvitatás

Az általunk manipulált kifejezések befolyásolták a vizsgálati személyek elbeszélőről alkotott ítéleteit. Az ágencia növelését célzó nyelvi jegyek, azaz az aktív és intencionális kifejezések hozzájárultak ahhoz, hogy az elbeszélőt energikusabbnak, hatékonyabbnak és céltudatosabbnak lássák. A fejlődéslélektani érettség jegyei is inkább asszociálódnak ezekhez a nyelvi jegyekhez (hatékonysággal, érettséggel és felelősséggel kapcsolatos ítéletek). Ugyanakkor nemcsak az ágencia vonzókörzetébe tartozó tulajdonságokra voltak hatással az általunk manipulált kifejezések, hanem – bár sokkal kisebb intenzitással és egyértelműséggel – a szociabilitás és moralitás jelzőire is, mint pl. szeretetreméltóság, értékesség, becsületesség. Ez az eredmény arra is utal, hogy társadalmilag kedvezőbb lehet a megítélése a magasabb ágenciával rendelkező személyeknek bizonyos helyzetekben. A problémamegoldás terén is hatékonyabbnak látják az ágencia nyelvi jegyeit használó személyeket, s nemcsak a jelenlegi, hanem más problémák tekintetében is. Úgy tűnik, hogy a nyelvhasználat a személyiség egészére és jövőbeni viselkedésre vonatkozó következtetések alapjául szolgál.

Jelen vizsgálati eredmények azt mutatják, hogy nagyobb felelősséget tulajdonítanak azon elbeszélőnek, aki az ágencia fokozására szolgáló nyelvi jegyeket alkalmazza, mint aki az ágencia csökkentését célzó kifejezéseket. A passzív igék, illetve az explicit intencionális kifejezések hiánya tehát inkább keltik egy saját sorsáért felelősséget nem vállaló, a körülmények által sodortatott személy képzetét.

Ugyanakkor a vizsgálati személyek felelősségre vonatkozó véleménye nem hozott semmilyen szignifikáns eredményt, tehát az, hogy ők mennyire tartják felelősnek az adott elbeszélőt, nem függött a manipulált nyelvi változóktól. Ezen válaszok, illetve az egyes történetek közti különbségek arra utalnak, hogy a vizsgálati személyek elképzelései, az adott jelenségről alkotott előzetes sémái is befolyásolhatták az eredmények alakulását. Ezért fontosnak tartottuk, hogy az egyes eseményeknél megjelenő eltérő eredmények magyarázatára egy utóvizsgálatot szervezzünk. Az utóvizsgálat igyekezett feltárni az egyes témákkal kapcsolatos sémákat, melyek az általunk manipulált szövegváltozón kívül hatással voltak a válaszokra.

2. vizsgálat: Az aktivitás-passzivitás modul fejlesztése, reliabilitás- illetve validitás-vizsgálata

A dolgozat részletesen tartalmazza az aktivitás-passzivitás modul összeállításának lépéseit, felépítését. Az algoritmusok képesek a beágyazott szólisták, illetve adott esetben a szövegekörnyezet segítségével beazonosítani az aktív illetve passzív kifejezéseket, majd

kigyűjtik és számszerűsítik azokat. E nyelvi jegyek kvantitatív feldolgozása több módon is lehetséges. Egyrészt számolhatunk az aktív és passzív igék szövegszázalékával, másrészt pedig megnézhetjük az aktív és passzív találatok egymáshoz való viszonyát. A szövegszázalékos adat rávilágít arra, hogy egyes szövegekben egymáshoz képest mennyi aktív (vagy passzív) kifejezést használ az elbeszélő. Az aktív és passzív találatok arányszáma viszont a kifejezések egymáshoz való viszonyát mutatja meg: minél nagyobb ez az arányszám, azaz minél több aktív kifejezést használ az elbeszélő a passzívok rovására, annál nagyobb fokban jeleníti meg az események alanyát hatékony cselekvőként a történetek menetében, annál jobban tanúskodik elbeszélése a környezetére befolyással bíró aktív ágensről. Illetve minél kisebb ez a ráta, azaz minél több passzív kifejezéssel él az elbeszélő egy helyzetben az aktív kifejezések rovására, annál jobban hangsúlyozza a passzivitást, cselekvésképtelenséget egy adott helyzetben. Legjobban akkor, mikor ez az arányszám 1 alatt van, azaz az elbeszélő több passzív kifejezést használ, mint aktívot. Ez ugyanis a ritkán fordul elő a magyar nyelvben.

A modul megbízhatóságának és érvényességének ellenőrzéséhez a László és munkatársai közreműködésével végzett vizsgálat (László, Ehmann, Hargitai, Péley, Pohárnok, Pólya, Túri, Kis, Naszódi, Prószéky, 2004) anyagát használtam fel. A vizsgálatban részt vevő személyekkel narratív interjú készült bizonyos témák mentén (pl. sikertörténet, vesztéstörténet, jó illetve rossz kapcsolati élmény, összesen mintegy 62ezer szó terjedelemben), továbbá sor került a Tematikus Appercepció Teszt felvételére, valamint – többek között – a Koherenciaérzék skála (Antonovsky, 1987; Balajti és mtsai, 2006), Big Five Questionnaire (BFQ; Rózsa, Nagy és Kő, 1997) Beck Depresszió Kérdőív rövidített változatának (BDQ; Kopp és Skrabski, 1990; 1992) felvételére is.

Eredmények a modul megbízhatóságának tekintetében

Az aktivitás-passzivitás algoritmusok megbízhatóságát a narratív interjú szövegeiből kiválasztott tízezer szó hosszúságú részleten ellenőriztem, azaz összevettem a kézi illetve az automatikus kódolás eredményeit, melyek az 1. táblázatban láthatók:

1. táblázat: Az aktív-passzív algoritmusok találati arányai

	A NooJ algoritmussal való kódolás eredménye			Kézi kódolás eredménye
	Helyes találat	Téves találat	Kihagyás	
Aktív	602 87,75%	32 4,66%	84 12,24%	686 100%
Passzív	106	3	42	148

	71,62%	2%	28,37	100%
Össz	708	35	126	834
	84,89%	4,19%	15,1%	100%

Eredmények a modul érvényességének tekintetében

A szöveg aktivitás-passzivitás-mutatói összefüggésben állnak a teszteredményekkel. Összevetettük a koherencia-érzék, az érzelmi stabilitás skála (a Big Five Questionnaire Érzelmi Stabilitás faktor két alszála), illetve a megfordított depresszió skála összesített pontszámainak alsó és felső quartilisét, mely alapján azt találtuk, hogy azon személyek, akik kezelhetőbbnek élik meg az életükben adódó nehéz helyzeteket, jobban kontrollálják saját negatív impulzusaikat és érzelmeiket, és kevésbé mutatják a depresszióval együtt járó örömképesség és bizonytalanságérzés tüneteit, szignifikánsan ($p=.023$) magasabb aktivitásszinttel mutatják be magukat a különböző élmények során. Ez a magasabb hatékonyságélmény, problémákkal szembeni magasabb fokú válaszkészség és felelősségvállalás jeleként értelmezhető. Ugyanakkor azon személyek, akik a – normál populáción belül – több depresszív tünetet vallanak magukénak, kisebb fokú elégedettséggel élik meg a világban betöltött helyüket és kisebb fokú kontrollal rendelkeznek belső szorongásaik, érzelmeik és impulzusaik felett, szignifikánsan ($p=.016$) magasabb aktivitásszinttel jelenítik meg a rossz élmények elbeszélése során a – T/1 személyű – közös élményeket, mely a megosztott felelősségre utalhat. Továbbá magasabb ($p=.032$) aktivitásszinttel mutatnak be másokat a különböző témájú narratívumaikban, melyből arra lehet következtetni, hogy sokkal több szerepet tulajdonítanak az életük alakulásában más embereknek, vagy többször jelenítik meg őket – talán mintegy mintául vagy ellenpontosításul – önmaguk helyett, mint a magasabb pontszámot elérő vizsgálati személyek.

Az itt bemutatott módszer megbízhatóságának bizonyítására összevetettük a vizsgálatban szereplő T.A.T. képekre kapott történetekben megjelenő dominancia és teljesítmény pontszámokat (Murray féle kódolási rendszer alapján) a narratív interjú szövegeinek aktivitásszintjével. A dominancia és teljesítmény motivációk összesített pontszámainak alsó és felső quartilisébe eső vizsgálati személyeknél szignifikáns különbségeket találunk a rossz élményekről szóló élettörténeti szövegekben. Ha a történetek összesített eredményeit nézzük, akkor mind az *én*-re, a *mi*-re és *másokra* vonatkozó kifejezések esetében magasabb aktivitásszintet kapunk a felső quartilisben, azaz a TAT projektív tesztben több dominancia- és teljesítmény-pontszámot elért személyek esetében. Az eltérések viszont nem szignifikánsak, egyedül a T/1 személyű igék esetében kaptunk tendenciaszerű különbséget ($p=.058$).

Úgy tűnik, mindegyik élettörténeti témának van egy jellegzetes mintázata: A sikerélmény, mely az egyéni teljesítményről szól, kimagaslóan sok E/1 személyű aktív igét használ, és az aktivitásszintjében is kitűnik a többi élmény közül. Továbbá egy kontrollálhatatlan eseménynél (veszteségnél) megnő a passzív igék és lecsökken az aktív igék száma. Fontos kiemelni továbbá, hogy a veszteségtörténetek alacsonyabb aktivitásszinttel való elbeszélése együtt járt ($r=-.307$, $p=.006$) több depresszív tünet tesztbeli megjelenítésével (magasabb Beck depresszióskála-pontszám), amely az elbeszélő veszteségekkel szembeni kiszolgáltatottságát jeleníti meg.

A kapcsolati élmények esetében viszont kevésbé az elbeszélői énrre vonatkozó igék eloszlása a döntő, kevésbé ezek határozzák meg az élmények egyediségét, mint inkább az elbeszélői többes szám (*mi*), ugyanis a jó közös élmények elbeszélésekor használják a legtöbb T/1 személyű igét, illetve a jó kapcsolati élményeknél magasabb aktivitásszinttel jelenik meg az elbeszélői többes szám, mint a rossz kapcsolati élményeknél.

A jó eseményekben tehát magasabb aktivitásszinttel, magasabb hatékonysággal jelentjük meg magunkat, és a T/1 személyű perspektíva is erőteljesebben jelenik meg, mely jelen esetben nemcsak a felelősség megosztását jelöli, hanem a kapcsolati élmények közösségvállalásáról is szól. Ugyanakkor más személyek perspektívája gyakrabban jelenik meg rossz eseményeknél (több igét használnak hozzá), de az aktivitásszintjük kisebb, mint a jó élmények esetében. Ez feltehetően azt jelenti, hogy bár többet beszélnek más személyekről a rossz eseményekben, és jellemzően az elbeszélő saját aktivitásszintjénél magasabbal mutatják be őket, az ő perspektívájukat is igyekeznek megmutatni a negatív események menetében. Továbbá sok vizsgálati személy választott a rossz események főszereplőjéül másik személyt, egy számára fontos személyt, és mutatott be egy vele történt rossz eseményt, mely az elbeszélő életére is hatással volt (pl. a feleség betegsége, férj adóssága). A fókusz áthelyezése a saját személyről más személyre a negatív események menetében a téma hátrításaként, énvédő mechanizmusként is értelmezhető.

3. vizsgálat: A személyes ágencia nyomában – aktivitásszint a személyes narratívumokban

A fogyatékoság illetve a rehabilitáció megítélése sokat változott napjainkig. Korábbi elképzelések alapján fogyatékosnak lenni egyet jelentett a kiszolgáltatottsággal, passzív szerepkörrel, melyet a rehabilitációban is megmutatkozó új szemlélet igyekszik egy „aktív, önálló, önrendelkező” emberképre váltani (Dávid, Gadó és Csákvári, 2008:7). A

gyógypedagógiai pszichológia és a rehabilitáció szempontjából is fontos kérdés, hogy milyen tapasztalatok segíthetik hozzá a látássérülteket ahhoz, hogy hatékony ágensként képviselhesék magukat egy „éplátóknak” berendezett világban.

Jelen vizsgálat annak körvonalazására irányult, hogy a szövegben található aktív és passzív igék, illetve az ezekből számolt aktivitásszintek alapján a látássérüléssel kapcsolatban milyen ágencia-élménye van a vizsgálatban résztvevő személyeknek? Továbbá milyen mértékben jelenik meg hatékony, célvezérelt cselekvéseket végrehajtó ágensként az elbeszélő a különböző témájú narratívumokban? Esetleg találunk-e különbséget a látássérült és a kontrollszemélyek szövegeinek aktivitás-passzivitás mintázatában?

A vizsgálatban 32 születésük óta látássérült személy vett részt (16 gyengénlátó és 16 vak személy), továbbá felhasználtunk egy 32 fős illesztett kontrollcsoportot is a korábban már említett László és munkatársai (2004) által végzett kutatásból. A látássérült vizsgálati személyekkel félig strukturált élettörténeti interjú során az alábbi témájú szövegeket kaptuk: mindennapok történetei (a vizsgálati személyek beszámolnak arról, hogyan telnek/ hogyan töltik a hétköznapjaikat általában); sikertörténet; veszteségtörténet; jó kapcsolati élmény; rossz kapcsolati élmény; végül pedig a látássérültségről szóló személyes narratívumok (a vizsgálati személy befejezésként bármilyen látássérüléssel kapcsolatos élményt megfogalmazhatott, kötetlenül beszélhetett a látássérültséggel való együttéléseiről). Az interjúkon kívül különböző tesztek felvételére is sor került. A látássérült csoport az alábbi tesztapparátussal találkozott: Saját fogyatékoságra irányuló attitűd mérő skála (GHAS, Buijk, 1986, ford.: Prónay 1990), Koherencia-érzék skála (SOC-13, Antonovsky, 1993, ford.: Balajti et. al., 2006), NEO-PI-R (Costa, McCrae, 1992) egyes skálái, Személyes hatékonyság kérdőív (*General Self-Efficacy Scale*; Schwarzer, Jerusalem, 1981/1995, ford.: Kopp és munkatársai, 1993). A kontrollcsoporttal felvett tesztapparátusból (László és munkatársai, 2004) jelen helyzetben a Koherencia-érzék tesztet használtuk fel.

Eredmények:

A kontrollcsoport és a látássérültek csoportjai között nem találtunk szignifikáns különbséget a koherencia-érzék eredmények tekintetében. A látássérültek összesített csoportjában pozitív korrelációt kaptunk viszont (Spearman féle korreláció: $p < 0,05$) a személyes hatékonyság értékei, a koherencia-érzés és a fogyatékosággal való együttélés tekintetében kedvező emocionális diszpozíció között (GHAS Bo skálája). Továbbá a személyes hatékonyság skála pozitívan korrelált az összes általunk használt NEO-PI-R skálával: kompetencia ($r = 0,641$, $p < 0,01$), az asszertivitás ($r = 0,569$, $p < 0,01$), az energikusság ($r = 0,422$, $p < 0,05$), a

kezdeményezés ($r=0,468$, $p<0,01$), a teljesítményigény ($r=0,570$, $p<0,01$), izgalomkeresés ($r=0,392$, $p<0,05$), önfegyelem ($r=0,383$, $p<0,05$).

A látássérültek összesített csoportjában aktivitás-szinteket számoltunk a különböző témájú személyes narratívumokban az algoritmusok találatai alapján, majd ezt összevetettük a különböző személyiségtesztek eredményeivel. A mindennapokról szóló beszámolók aktivitás-szintje pozitívan korrelált az önfegyelem NEO-PI-R skálával ($r=0,442$, $p<0,05$). A látássérültségről szóló énelbeszélések pedig az energetizáltság NEO-PI-R skálával mutatnak összefüggést. A skála eredményeinek alsó és felső quartilisébe tartozó személyek szignifikáns különbséget mutatnak (T-próba alapján $p=.05$) a látássérültségről szóló énelbeszélések aktivitás-szintje tekintetében: a magasabb quartilisban levő, magasabb energetizáltságot mutató személyek ebben a narratívumban magasabb aktivitásszinttel jelenítik meg magukat, míg az alacsonyabb quartilisban lévő személyek szignifikánsan alacsonyabban.

A koherencia-érzék eredmények a látássérültek összesített csoportjában korrelálnak a különböző témájú történetek elbeszélőre vonatkozó aktivitás-szintjével, míg a kontrollcsoportnál ilyen korreláció nem található. A várakozásunkkal pont ellentétes tendencia figyelhető meg, ugyanis a jó élmények elbeszélőjére vonatkozó aktivitás-szinttel negatívan korrelált a koherencia-érzék (sikertörténet $r=-0,378$, $p<0,05$; jó kapcsolati történet $r=-0,433$, $p<0,05$; jó események összességében: $r=-0,473$, $p<0,01$). A rossz események esetében viszont a T/1 személyű kifejezések aktivitásszintje mutat pozitív korrelációt a koherencia-érzék pontszámokkal (rossz események összességében $r=0,448$, $p=0,01$; veszteségélmény $r=0,379$, $p<0,05$; rossz kapcsolati élmény $r=0,370$, $p<0,05$).

A rossz eseményeket részletesebben megvizsgálva látható, hogy a veszteség-élmények elbeszélése során a T/1 személyű kifejezésekkel megjelenített 'mi-élmények' aktivitásszintje nemcsak a koherencia-érzék skálával korrelál pozitívan, hanem a személyes hatékonyság skála értékeivel ($r=0,417$, $p<0,05$) és az GHAS tesztnek azon alskáláival is, amik a fogyatékoság elfogadását, kedvezőbb megélését mérik (A: $r=0,439$, $p<0,05$; Bo: $r=0,398$, $p<0,05$).

A látássérültek csoportjának adataira kevert szempontú variancia-analízist is végeztünk több szempontra (az élmények valenciája és a két látássérült csoport szempontjára), hogy a csoportváltozóról is információt kapjunk. A jó és a rossz élmények között szignifikáns különbséget ($p=.001$) kaptunk az elbeszélőre vonatkozó E/1 személyű kifejezések esetében, de a csoportváltozóval nem volt interakcióban; azaz a pozitív történetekben magasabb aktivitásszinttel jelenítik meg magukat a látássérültek, de e tekintetben nincs szignifikáns különbség a gyengénlátók és a vakok között. A T/1 személyű

kifejezések aktivitás-szintje esetében is van különbség a jó és rossz tematikájú narratívumok között ($p=.000$) a pozitív események javára, és ez a különbség a csoportokkal is interakciót mutat ($p=.038$). Azaz a jó történeteknél nagyobb aktivitásszinttel jelennek meg a gyengénlátók a T/1 személyű kifejezések tekintetében, mint a vakok. A történeteket egyesével megvizsgálva, a sikertörténet T-próbája mutat szignifikáns különbséget a gyengénlátók javára a T/1 személyben megfogalmazott 'mi-élmények' tekintetében ($p=.019$).

A két látássérült csoport között – az általuk felvett tesztekben – csak az GHAS kérdőív egyes – a külvilág és a látássérült személy közti kapcsolatot vizsgáló – alszállai tekintetében találtunk különbséget. A gyengénlátó csoportot szignifikánsan nagyobb mértékben frusztrálja a segítségre utaltság (Hi: $p=.001$), illetve szignifikánsan negatívabbnak ítélik meg a társadalom sérültekhez való hozzáállását (So: $p=.007$).

Megvitatás

A narratív pszichológiai tartomelemzés módszerével nyert aktív és passzív igék szövegszázaléka, illetve ezek hányadosa, az aktivitásszint korrelációkat mutattak a felvett tesztekkel, ami annak érvényességét támasztja alá. A mindennapokról szóló énelbeszélések az önfegyelem skálával állnak összefüggésben, a látássérüléssel kapcsolatos narratívumok pedig az energikussággal. Azon vizsgálati személyek, akik a tesztek alapján tevékenységek elvégzésére, befejezésére motiváltabbak, nagyobb aktivitás-szinttel jelennek meg a mindennapok elbeszélésében. A hétköznapi tevékenységek fegyelmezett strukturálására és elvégzésére utal tehát az elbeszélő aktivitásszintje. Továbbá akik energikusabbnak mutatják be magukat a tesztekben, igénylik az állandó elfoglaltságot, aktív életvitelt, ők a látássérülésről való narratívumokban is magasabb aktivitás-szinttel jelennek meg. Az aktív, önálló életvitel kialakítása látássérültként, a hétköznapi kisebb vagy nagyobb kihívásainak megoldására való törekvés, a tevékeny életmód pedig fontos eleme az identitásnak.

A koherencia-érzék értékei többféle korrelációt is mutatnak a látássérültek narratívumainak aktivitás-értékeivel. Ugyanakkor a koherencia-érzék ezen korrelációi a kontrollcsoportnál nem megfigyelhetők, ezért feltételezhetően a látássérültekre jellemző mintázatot mutatnak. Úgy tűnik, egy ellentételezési igény jelenik meg a jó események tárgyalásakor a látássérülteknel, nevezetesen valaki minél kevésbé mondja az életét jelentéstelinek, minél kevésbé érzi magát válaszkésznek az életében adódó nehézségek tekintetében, annál magasabb aktivitásszinttel mutatja be magát jó élmények elbeszélése során. Illetve minél kisebb mértékű a saját fogyatékosságának elfogadása, annál magasabb az aktivitásszintje az elbeszélői ének a sikerekről szóló történetekben. Ha az életben elfoglalt

helye kisebb elégedettséget okozott a vizsgálati személynek, magasabb aktivitásszinttel igyekezett magát láttatni a jó események során, azaz jobban kiemelte a saját felelősségét, szerepét ezen életesemények elérésében, mint aki kiegyensúlyozottabban tekintett az életben betöltött szerepére. Ugyanakkor a rossz élettörténeti eseményekben a T/1 személyű kifejezések, azaz a közös élmények aktivitásszintje mutatott pozitív összefüggést az élet kezelhetőségével. Ezek szerint a rossz élmények során a felelősséget megosztva, társas támogatást magáénak tudva képes magasabb aktivitásszintű, hatékonyabb ágensként feltűnni az elbeszélő.

A gyengénlátók és a vakok alcsoportja között is találtunk különbséget a vizsgálat során: a gyengénlátók negatívabbnak látják a társadalom fogyatékosokhoz való viszonyát, mint a vak résztvevők, továbbá jobban frusztrálódnak a segítségre utaltság esetén. További különbség, hogy a gyengénlátóknál az egyéni teljesítmény vagy sikerélmény bemutatása során jobban hangsúlyozódik egy közös perspektíva (a T/1 személyű kifejezésekkel megfogalmazott aktív élmények), ami tompítja annak személyes eredményességét, illetve a társakkal megélt közös élményeket állítja az önértékelés, a személyes sikeresség fókuszába. Bár sok további kérdést felvetnek ezek a különbözőségek a két látássérült csoport között, az eredmények alapján elmondható, hogy a külvilággal ambivalensebb viszony rajzolódik ki a gyengénlátóknál mint a vakoknál.

4. vizsgálat: Az aktivitás mint a csoport ágenciájának mutatója

Az utolsóként bemutatott vizsgálat a szociális identitás egy speciális esetét, a nemzeti identitást próbálja meg jobban megvizsgálni az ágencia narratív kategóriájának tükrében. Liu és munkatársai (1999) a történelmet a saját csoport megteremtésének történeteként értelmezik, melynek tudása a csoporttagság érzéséhez járul hozzá. A saját csoport ontogenezise során a csoport létrehozza saját történelmi szelf-narratíváját (mint ahogy az egyén az egyéni életútját magában foglaló és értelmező szelf-narratívumát). Ez nemcsak tényeket tartalmaz a jelenbeli önértelmezést szolgálva, de útmutatóként is szolgál a csoporttagok irányában elvárt és elfogadott viselkedéseket tekintve.

A történelmi szövegeket kezelhetjük olyan narratívumokként, melyek segítségével tanulmányozhatjuk a bennük rögzített és megőrzött, az általuk közvetített nemzeti identitást. A történelmi elbeszélések – mint például az iskolai tankönyvek történelmi elbeszélései – tehát nemcsak egyszerűen információkat, történelmi tényeket rögzítenek és továbbítanak, hanem a

csoportidentitás jellemzőire, elfogadott viselkedésformákra, adott társadalomban megjelenő lelkiállapotokra, az eseményekhez való viszonyulásokra adnak mintát.

Jelen vizsgálatba kétféle szövegtörzset vontunk be: egyrészt a 'hivatalos történetírást' képviselő történelemkönyveket (megközelítőleg százötvenezer szó), másrészt olyan néphistóriai szövegeket használtunk fel, melyek egy 500 fős – életkor, iskolázottság és etnikai hovatartozás mentén – rétegzett mintával készült vizsgálatból származnak (kb. hatvannégyezer szó). Az így kapott szövegtörzsek az alábbi témákat tartalmazzák (ld. 2. táblázat).

2.táblázat: Az általunk felhasznált szövegrészek történelmi témái

Pozitív	Negatív	Pozitív és negatív
Honfoglalás Államalapítás és Szent István Rendszerváltás, 1989	Tatárjárás Trianoni békeszerződés II. világháború Holokauszt	Török harcok Habsburg uralom 1956-os szabadságharc

A szövegek elemzése során megfigyeltük, hogy milyen mértékben jelennek meg a magyarok (in-group) illetve más nemzetek (out-group) a történelmi szövegekben aktív cselekvőként illetve az események passzív elszenvedőjeként? Továbbá mely eseményekben jelennek meg a csoportok aktívként, s melyekben passzívként?

Eredmények

Az adatokra az SPSS programcsomag segítségével kevert szempontú variancia-analízist végeztünk három szempontra (a csoportok, az események valenciája és a szövegek származása). Többek között az aktív igék ($p=.000$) és az arányszámok ($p=.051$) tekintetében találtunk interakciót a saját-külső csoport és a pozitív-negatív események között. Szignifikánsan több aktív igét használnak mindkét szövegtörzsben a magyarság megjelenítésénél a pozitív eseményekben, mint a negatív eseményekben ($p=.000$), míg más nemzetek elbeszélésében pont fordítva: szignifikánsan több aktív ige található a negatív események leírásában, mint a pozitívakéban ($p=.008$). Bár interakció a passzív igék esetében a saját-külső csoport és a pozitív-negatív események tekintetében nem volt, annyi elmondható, hogy a passzív igékből szignifikánsan ($p=.000$) több található a saját, mint a külső csoport elbeszéléseiben.

Amennyiben megnézzük az egyes történelmi események aktivitásszintjét, észrevevessük, hogy az aktív passzív arányszámok 1 alatti értéket mutatnak több negatív eseménynél: a tankönyvek esetében csak a Trianoni békeszerződésről szóló

szövegrészletekben, de a naiv elbeszélők szövegeiben, azaz a néphistóriában ezen kívül még több esetben; a tatárjárás, a török hódoltság, a második világháború és az 1956-os forradalom leverésének elbeszéléseiben is. Érdekes eredmény továbbá, hogy pozitív történelmi események közül a rendszerváltásról szóló elbeszélésekben a legkisebb az aktivitásszint mindkét szövegtörzshez.

Megvitatás

A szociális identitásról szóló elméletek (Brewer, 1979; Tajfel és Turner 1986) kiemelik, hogy a saját csoport és a külső csoport közti különbségtétel fontos eleme a csoporthoz való tartozás érzésének, akár csak a saját csoport előnyben részesítése, pozitívabb értékelése a külső csoporttal szemben. Továbbá a kollektív önbecsülés megőrzése érdekében hajlanak arra a nemzeti csoportok, hogy a negatív eseményeket minimalizálják, míg a pozitívumokat maximalizálják a saját történelmüket tekintve (Hilton, Erb, McDermott és Molian 1996, Liu, Wilson, McClure és Higgins, 1999). Ezzel egybehangzóak a pozitív és negatív események tekintetében kapott eredményeink, amennyiben a magyarokat a számunkra pozitív eseményekben aktívabbnak mutatja be, más nemzeteket kevésbé, míg a negatív eseményeknél pont fordítva.

A Trianoni békeszerződés eseményénél mindkét szövegtörzs több passzív igét tartalmaz, mint aktívát a magyarokra nézve. A néphistória továbbá igen magas aktivitásszinttel jeleníti meg a külső csoportot, így ennél az eseménynél kifejezetten a „mások ezt tették velünk” sémára következtethetünk. A hatalmas, magyarlakta területek elvesztése korábbi történelmi és pszichológiai tárgyú kutatások (Romsics, 2001; Ormos, 1983) szerint traumatikus élmény volt a magyarság számára, melyet a jelen eredmények is alátámasztanak.

A hétköznapi emberek elbeszéléseiben, azaz a néphistóriában még több esemény jelenik meg többnyire passzív kifejezésekkel bemutatva, mint a hivatásos történetírók szövegeiben. Úgy tűnik, a magyarok történelemről szóló reprezentációiban többször jelenik meg a magyarság az eseményeknek, a nálunk jóval nagyobb birodalmak támadásainak kiszolgáltatója.

A kiszolgáltatottság felveti a felelősség kérdését, illetve inkább a felelősség-nélküliség kérdését, hiszen az az élmény, hogy nem tudjuk befolyásolni sorsunk alakulását, könnyen együtt járhat azzal az érzéssel, hogy nem is vagyunk a sorsunkért felelősek. Az országunk egyes, kényszerhelyzetekben felnövő nemzedékei így valóban nem szoktak hozzá az önállósághoz, a demokrácia kereteihez (Ormos, 2005). Főleg a rendszerváltás történeteinek előbb említett magas passzív igearánya felveti a kérdést, hogy a demokratikus államformával

mit is tudnak kezdeni a magyarok. Ez a - nemzeti identitásunk szempontjából - fontos esemény, nem mint saját hatékonyságunkon illetve aktivitásunkon alapuló esemény reprezentálódik. Ez felveti a felelősség vállalásának, a jelenkori helyzethez való alkalmazkodás problémáit.

Összefoglalva elmondható, hogy történelemről szóló történeteink – akár a „hivatalosak”, azaz a történelemkönyvekben szereplő történetek, akár a „naiv történetmondók” szövegeiben, azaz a néphistóriában – olyan azonosulási mintákkal szolgálnak, melyekben csökkent cselekvőképességgel jelenünk meg más nemzetekhez képest, ez pedig a sorsunkért való felelősségvállalás csökkenéséhez is hozzájárulhat. Mint látható, igen nagy szerepe van a tankönyvíróknak, a nemzeti történelmünkéről író művészeknek a nemzeti identitásunk alakulásában, alakításában.

Összefoglalás, kitekintés

Dolgozatomban amellet érvelek, hogy az ágencia narratív kategóriájának egyik nyelvi jegyeként azonosíthatók a magyar nyelvben az aktív és passzív igék, kifejezések. Ezek bizonyos arányú alkalmazásával az elbeszélő vagy ábrázolt személy észlelt ágenciája, cselekvőképessége manipulálható. Természetesen az ágencia jelenségét nem lehet leszűkíteni pusztán a modul által használt nyelvi jegyek körére, a vizsgálatok tanúsága alapján viszont kezelhető annak egyik mutatójaként.

Úgy tűnik, az aktivitás-passzivitás dimenzió a mindennapok történéseihez való cselekvéses hozzáállásra, a problémamegoldásra való törekvésre utal. Az eredmények mentén meghatározható a személyek vagy csoportok saját illetve az általuk megjelenített külvilág cselekvőképessége az adott helyzetben, illetve ezek egymáshoz való viszonya. Az aktivitásszintek árulkodnak az önbemutató stratégiáiról, az elbeszélő által kontrollálhatónak tartott eseményekről, az abban megfogalmazott felelősségéről, az egyéni illetve közösségi élmények hangsúlyáról. Az egyén szintjén – az egészségpszichológiai modell mentén értelmezve – az egészséges személyiséggel hozható összefüggésbe az aktivitásszint, mivel utal a saját sorsáért felelősséget vállaló, az élete eseményeit valamilyen szinten kontrolláló, a felmerülő problémahelyzetekben hatékonyan cselekvő elbeszélőre. Míg csoportszinten a stabil identitás témájára reflektál, melynek része a csoportszintű cselekvések kivitelezése, a problémahelyzetek aktív megoldása, és a múltért, aktuális cselekedetekért való felelősségvállalás.

Az itt bemutatott vizsgálatok a szöveg egyetlen aspektusára koncentrálnak – mivel az aktivitás-passzivitás modul kidolgozása és kísérletes alkalmazhatósága állt a dolgozat középpontjában –, ugyanakkor fontos kiemelni, hogy egy átfogó szövegelemzés során érdemes több szempontot is figyelembe venni, adott esetben több narratív kategória szövegbeli viselkedését, egymáshoz való viszonyát tanulmányozni ahhoz, hogy a szöveg komplex nyelvi mintázataiból pszichológiai következtetéseket vonhassunk le.

Irodalom

Abele, A. E., Rupperecht, T., Wojciszke, B. (2008): The influence of success and failure experiences on agency. *European Journal of Social Psychology* 38: 436-448.

Allan, S. (2009): *Passive be damned: The construction that wouldn't be beaten*. MA Thesis, University of Canterbury

Antonovsky, A. (1987). *Unraveling the mystery of health. How people manage stress and stay well*. San Francisco: Jossey-Bass Publishers

Bakan, D. (1966). *The duality of human existence: Isolation and communion in Western man*. Boston: Beacon Press.

Balajti I., Vokó Z., Ádány R., Kósa K. (2007): A koherencia-érzés mérésére szolgáló rövidített kérdőív és a lelki egészség (GHQ-12) kérdőív magyar nyelvű változatának validálása. *Mentálhigiéné és Pszichoszomatika* 2007; 2: 146-161.

Bandura, A. (1977): Self-efficacy: Toward a unifying theory of behavioral change. *Psychological Review*, 84, 191-215.

Bandura, A. (1994): Self-efficacy. In V. S. Ramachandran (Ed.), *Encyclopedia of human behavior* (Vol. 4, pp. 71-81). New York: Academic Press. (Reprinted in H. Friedman [Ed.], *Encyclopedia of mental health*. San Diego: Academic Press, 1998)

Bandura, A. (2001): Social cognitive theory: An agentic perspective. *Annual Review Psychology*, 52: 1-26.

Berman, R.A., Slobin, D.I. (1994): *Relating events in narrative: crosslinguistic developmental study*. Hillsdale, NJ: Erlbaum

Bigazzi S., Csertő I., Nencini A. (2006): *A személy- és csoportközi értékelés pszicholingvisztikája*. In: Alexin Z., Csendes D.(szerk.) IV. Magyar Számítógépes Nyelvészeti Konferencia. Szeged: SZTE, 267-277.

Bohner, G. (2001): Writing about rape: Use of the passive voice and other distancing text features as an expression of perceived responsibility of the victim. *British Journal of Social Psychology*, 40, 515-529.

Brewer, M. B. (1979): Ingroup bias in the minimal intergroup situation: A cognitive-motivational analysis. *Psychological Bulletin*, 86, 307-324.

Brown, P., Levinson, S.C. (1987): *Politeness: Some universals in language usage*. Cambridge, UK: Cambridge University Press.

Brown, P., Levinson, S.C. (1999): *Politeness. Some universals in language usage*. Cambridge University Press.

Budwig N. (2001): An Exploration Into Children's Use of Passives from Linguistics. In.: Tomasello, M., Bates E. (Eds.) *Language development: The essential readings*. Oxford: Basil Blackwell, 227-248.

Buijk, C. A. (1986): The Development of a General Handicapped Attitude Scale (GHAS). *International Journal of Rehabilitation Research*, 9, 1, 53–56.

Costa, P. T., Jr., & McCrae, R. R. (1992): *NEO PI-R professional manual*. Odessa, FL: Psychological Assessment Resources, Inc.

Dávid A., Dr. Gadó M., Csákvári J. (2008): *Látássérült emberek elemi és foglalkozási rehabilitációja. Útmutató látássérült emberek rehabilitációjával foglalkozó szakemberek számára*. Budapest: FSZK ONkorPRESS Kiadói Kft.

Duranti, A. (2004): Agency in Language. In: Duranti, A. (ed.) *A Companion to Linguistic Anthropology*. Malden, MA: Blackwell, 451-73.

Ehmann B., Garami V., Szabó J. (2006): NooJ fejlesztések a szubjektív időélmény tartalomelemzéses vizsgálatára. In: Alexin Z., Csendes D. (szerk.) IV. *Magyar Számítógépes Nyelvészeti Konferencia*. Szeged: SZTE. 277-284.

Erikson, E. H. (1968): *Identity: Youth and Crisis*. New York: Norton.

Ferenczhalmy, R., László J. (2006): Az intencionalitás modul kidolgozása NooJ tartalomelemző programmal. In: Alexin Z., Csendes D.(szerk.) IV. *Magyar Számítógépes Nyelvészeti Konferencia*. Szeged: SZTE. 285-296.

Fournier, M. A. (2002): Agency and communion as fundamental dimensions of social adaptation and emotional adjustment. Department of Psychology.

Fülöp É. (2010): A történelmi pálya és a nemzeti identitás érzelmi szerveződése. PhD disszertáció. Kézirat.

Gergen, K. J. – Gergen, M. M. (1984): A narratívumok és az én mint viszonyrendszer. In László János – Thomka Beáta (szerk.) (2001): *Narratív pszichológia*. 5. Kijárat Kiadó, 77–121.

Givón, T., Yang, L. (1994): The rise of the English GET-passive. In: Fox, B., Hopper, P. (Eds.), *Voice: Form and function*. Amsterdam, Netherlands: John Benjamins. 119-149.

Grice, H. P. (1957) Meaning. *Philosophical Review*, 66: 377-388.

Hargitai R., Naszódi M., Kis B., Nagy L., Bóna A., László J. (2005): A depresszív dinamika nyelvi markerei az én-elbeszélésekben. A LAS VERTIKUM tagadás és szelfreferencia modulja. *Pszichológia*, 2, 181-199.

Hilton, D. J., Erb, H. P., McDermott M. & Molian, D. J. (1996): Social representations of history and attitudes to European unification in Britain, France and Germany, In: Breakwell G. & Lyons E. (eds.) *Changing European Identities: Social psychological analyses of social change*. Oxford: Butterworth-Heinemann, 275-295.

- Jespersen, O. (1924). *The philosophy of grammar*. London: Allen & Unwin.
- Johnson-Laird, P. (1968): The choice of the passive voice in a communicative task. *The British Journal of Psychology*, 59, 7–15.
- Kopp M., Skrabski Á. (1990): *Összehasonlító mentálhigiénés vizsgálatokhoz ajánlott módszertan*. Budapest: Végeken Kiadó
- Kopp M., Skrabski Á. (1992): *Magyar lelkiállapot*. Budapest: Végeken Kiadó
- László J. (2005): A történetek tudománya. Bevezetés a narratív pszichológiába. Budapest: Új Mandátum Kiadó
- László J. (2008): Narratív pszichológia. *Pszichológia*, 28, 4, 301-317.
- László J., Ehmann B., Péley B., Pólya T. (2000): A narratív pszichológiai tartalomelemzés: elméleti alapvetés és első eredmények. *Pszichológia*, 20, 367-390.
- László J., Ehmann B., Hargitai R., Péley B., Pohárnok M., Pólya T., Túri Z., Kis B., Naszódi M., Prószéky G. (2004): *Morphológiai – lexikai szint feletti pszichológiai tartalomelemző programok fejlesztése*. Kutatási beszámoló. Kézirat.
- Liu, J. H., Wilson, M.W., McClure, J., Higgins, T.R. (1999): Social identity and the perception of history: Cultural representatin of Aotearoa/New Zeland. *European Journal of Social Psychology*, 29, 1021-1047.
- McAdams, D. P. (1985): *Power, intimacy, and the life story: Personological inquiries into identity*. New York: Guilford Press.
- McAdams, D. P. (2001): The Psychology of Life Stories. *Review of General Psychology. Special. Issue: Autobiographical memory*, Vol. 5. No. 2, 100-122.
- Moscovici, S. (2002): *Társadalom-lélektan*. Budapest: Osiris Kiadó
- Ormos, M. (1983): *Padovától Trianonig, 1918–1920*. Budapest: Kossuth Könyvkiadó.
- Ormos, M. (2005): *A történelem vonatán. Európa és Magyarország a 20. században*. Budapest: Múlt és Jövő Kiadó.
- Pajares, F. (2002): *Overview of social cognitive theory and of self-efficacy*. URL: <http://www.emory.edu/EDUCATION/mfp/eff.html> 2010.07.
- Péley B., Kis B., Naszódi M., László J. (2005): A self-állapotok kifejeződése az élettörténeti elbeszélésekben A LAS-Vertikum szereplő-funkció modulja. *Pszichológia* 25: (2) pp. 171-180
- Pohárnok M. (2006): *A személyközi közelítés-távolítás azonosítása lokális nyelvtanok segítségével*. In: Alexin Z., Csendes D.(szerk.) IV. *Magyar Számítógépes Nyelvészeti Konferencia*. Szeged: SZTE, 313-323.

- Pólya T., Vincze O., Fülöp É., Ferenczhalmy R. (2007): *A pszichológiai perspektíva előfordulása történelem tankönyvi szövegekben*. In: Tanács A., Csendes D. (szerk.) V. Magyar Számítógépes Nyelvészeti Konferencia. Szeged: SZTE, 235-241.
- Prónay B. (1990): Az AGAS (Általános Fogyatékos Attitűd Skála) a látássérültek rehabilitációjában Magyarországon. Budapest, ELTE BTK. Diplomamunka. Kézirat.
- Ricoeur, P. (2001): A narratív azonosság. In: László J. és Thomka B. (szerk.): *Narratívák 5. Narratív pszichológia*. Budapest: Kijárat. 15-27.
- Romsics, I. (2001). *A trianoni békeszerződés*. Budapest: Osiris Kiadó.
- Rózsa S., Nagy J., Kó N. (1997): Rekonstruálható-e a Big Five a hazai mintán? A Caprara-féle „Big Five Kérdőív” (BFQ) felnőtt változatának hazai adaptációja és nemzetközi összehasonlító elemzése. ELTE, Pszichológiai Intézet, Kézirat.
- Schwarzer, R., Jerusalem, M. (1995): Generalized Self-Efficacy scale. In J. Weinman, S. Wright, & M. Johnston (eds.) *Measures in health psychology: A user's portfolio. Causal and control beliefs* (pp. 35-37). Windsor, UK: NFER-NELSON.
- Semin, G. R., Fiedler, K. (1991): The Linguistic Category Model, Its Bases, Applications and Range. *European Review of Social Psychology*, 2, 1-30.
- Silberstein, M. (2008) *NooJ Manual*. URL: <http://www.nooj4nlp.net/NooJManual.pdf>
- Tajfel, H. and Turner, J. C. (1986): The social identity theory of inter-group behavior. In S. Worchel and L. W. Austin (eds.), *Psychology of Intergroup Relations*. Chicago: Nelson-Hall.
- Van Oosten, J. (1985): *The nature of subjects, topics and agents: a cognitive explanation*. Bloomington: Indiana University Linguistics Club
- Vincze O. (2009): Mentális állapotok jelentősége csoporttörténetekben a saját és a külső csoport vonatkozásában. PhD disszertáció. Kézirat.
- White, H. (1997): *A történelem terhe*. Budapest: Osiris Kiadó
- Wiggins, J. S. (1991). Agency and communion as conceptual coordinates for the understanding and measurement of interpersonal behavior. In: Grove, W.M., Cicchetti, D. (Eds.) *Thinking clearly about psychology: Vol. 2. Personality and psychopathology*. Minneapolis, MN: University of Minnesota Press. 89-113.
- Yamaguchi, S (2003): A kultúra és a kontrollal kapcsolatos orientációk. In: Nguyen Luu Lan Anh – Fülöp M. (szerk.) *Kultúra és pszichológia*. Osiris Kiadó, Budapest

Az értekezés témakörében készített publikációk

Ferenczhalmy R., Szalai K., László J. (2011) Az ágens szerepe a történelmi szövegben a nemzeti identitás szempontjából. *Pszichológia* 31:(1), 35-46

Ferenczhalmy R., Szabó Zs., Szalai K., László J. (2010): Implicit semantics of agency.: The role of verbal activity and intentionality in impression formation. *Review of Psychology* 17:(2) p. 196.

László J., Ferenczhalmy R., Szalai K. (2010): Role of agency in social representations of history. *Societal and Political Psychology International Review* 2010:(1) 31-43.

Szabó Zs. P., Banga Cs., Ferenczhalmy R., Fülöp É., Szalai K., László J. (2010): A nyelvbe kódolt társas viszonyok. *Pszichológia* 30:(1) 1-16.

Szalai K., Ferenczhalmy R., Hargitai R., Révész Gy., László J. (2011): A személyes ágens nyelvi jegyei látássérültek élettörténeti szövegeiben. In: Deák A., Nagy L., Péley B. (szerk.) *Lélek-képek. Pszichológiai tanulmányok*. Pécs: Pro Pannonia Kiadói Alapítvány

Szalai K., Ferenczhalmy R., Hargitai R., Révész Gy., László J. (2010): Látássérültek élettörténeti szövegeinek elemzése az ágens tükrében. In: Gy. Kiss E., Polyák L. (szerk.) *A krónikus betegséggel élők orvosi, pszichológiai és társadalmi rehabilitációja 1*. Kaposvár: Magyar ILCO Szövetség, 87-97.

Szalai K., János L. (2010): Activity as a linguistic marker of agency: Measuring in-group versus out-group activity in Hungarian historical narratives. *Empirical Text and Cultural Research* 4. Dedicated to quantitative empirical studies of cultural. RAM-Verlag 2010. 50-58.

Szalai K., Ferenczhalmy R., Fülöp É., Vincze O, László J. (2009): Történelmi szövegek narratív pszichológiai vizsgálata a nemzeti identitás tükrében. In: Tanács A (szerk.) VI. Magyar Számítógépes Nyelvészeti Konferencia (MSZNY 2009). Szeged: SZTE, 259-271.

Szalai K., László J. (2007): Az aktív és passzív igék gyakorisága a csoportjelenségek tükrében. In: Tanács A., Csendes D. (szerk.) V. *Magyar Számítógépes Nyelvészeti Konferencia* (MSZNY 2007). Szeged: SZTE, 242-249.

Szalai K., László J. (2006): Aktivitás–passzivitás modul kidolgozása NooJ tartalomelemző programmal. In: Alexin Z., Csendes D. (szerk.) IV. *Magyar Számítógépes Nyelvészeti Konferencia* (MSZNY 2006). Szeged: SZTE, 330-339.

Az értekezés témakörében tartott hazai és nemzetközi konferencia előadások

László, J., Ferenczhalmy, R., Fülöp, É., Szalai, K., Vincze, O. (2008): Historical texts as group narratives: Narrative patterns reflecting inter-group, inter-ethnic and inter-national relations, *18th Annual Meeting of the Society for Text and Discourse. USA*, July 12-15, pp. 53

Szalai K., Ferenczhalmy R., Hargitai R., Révész Gy., László J. (2010): Látássérültek élettörténeti szövegeinek elemzése az ágencia tükrében. A Magyar Pszichológiai Társaság XIX. Országos Tudományos Nagygyűlése 2010. május 27-29. Pécs

Szalai K., Ferenczhalmy R., Hargitai R., Révész Gy., László J. (2010): Látássérültek élettörténeti szövegeinek elemzése az ágencia tükrében. ILCO A fogyatékossgal élők pszichológiai és társadalmi rehabilitációja, 2010 április 22-23. Pécs

Szalai, K., Ferenczhalmy, R., Fülöp, É., Vincze, O. László, J., (2009): Történelmi szövegek narratív pszichológiai vizsgálata a nemzeti identitás tükrében. VI. Magyar Számítógépes Nyelvészeti Konferencia, 2009. december 3-4, Szeged, 259-271.

Szalai K. (2008) Frequency of verbs of activity and passivity in history narratives. 8th Alps-Adria Psychology Conference, October 2-4

Szalai K., László J. (2008): Az aktív és passzív igék gyakorisága történelmi narratívumokban. Történelemtudományok szövegeinek narratív pszichológiai vizsgálata NooJ programmal. A Magyar Pszichológiai Társaság XVIII. Országos Tudományos Nagygyűlése Nyíregyháza, 2008. május 22-24. p. 189.

Szalai, K., László, J. (2007): Frequency of verbs of activity and passivity for depicting in-group/out-group deeds in history books. *Political Linguistics Conference 2007* Warsaw 13-15 September

Szalai K., László J. (2007): Az aktív és passzív igék gyakorisága a csoportjelenségek tükrében. V. *Magyar Számítógépes Nyelvészeti Konferencia*, 2007. december 6-7, Szeged, 242-249.

Szalai K., László J. (2006): Az aktivitás-passzivitás modul kidolgozása NooJ tartalomelemző programmal. IV. *Magyar Számítógépes Nyelvészeti Konferencia*, 2006. december 7-8, Szeged, 330-338.